

РІВНИНИ НАД РІЧКОЮ ХВАЙХЕ ПІВДЕННА ХЕНАНЬ, РІК 1345

Село Джонлі витяглося на сонці, мов той пес, що вже зневірився і втратив надію знайти тінь. Скільки сягало око, навколо була лиш гола жовта земля, ґрунт тріскався і брався черепашчачим орнаментом, гаряча пилюка пахла сухою кісткою. Ішов четвертий рік засухи. Селяни знали, хто винен у їхніх бідах, і проклинали імператора-варвара в далекій північній столиці. Подібні між собою речі пов'язані нитками енергії ці¹, тож дії однієї впливають на іншу навіть на відстані, й так само гідність імператора впливає на долю його земель. Правління гідного володаря благословляють щедрими врожайми, а негідного проклинають повеннями, посухами й моровицями. Нинішній правитель Великої Юані² — не лише імператор,

¹ Ці (енергія ці, життєва енергія, життєва сила) — в китайській культурі одна з фундаментальних сил світобудови, що формує будь-яке живе створіння (*прим. ред.*).

² Велика Юань (1271–1368) — імперія, заснована династією Юань після завоювання монголами Китаю та проголошення хана Хубілая імператором. Знищена силами китайських повстанців (*прим. ред.*).

а водночас і великий хан, був десятим спадкоємцем монгольського завойовника хана Хубілая, що сім десятиліть тому здолав останню місцеву династію. Він ніс божественне світло Небесного мандата¹ одинадцятий рік, і вже виповнилося десять років дітям, які в житті своїм не бачили нічого, крім лихоліття.

Друга донька родини Джу — а їй того посушливого року Півня виповнювалося десять — брела за сільськими хлопцями до поля померлого сусіда й думала про їжу. В неї не було зворушливих дитячих щічок, та й узагалі, через широке чоло та важку нижню щелепу дівчинка здавалася схожою на буру сарану. Як і ця комаха, вона постійно думала про їжу. А що росла на одноманітних селянських харчах і мала лише неясні підозри про те, ніби десь може існувати краща їжа, фантазії її зводилися до кількості. У ту мить вона зосереджено уявляла повну миску пшоняної каші. В її уяві каша високо випиналася над наповненою по вінця мискою. Дівчинка на ходу пожадливо і тривожно мріяла, як же зачерпнути першу ложку, щоб не пролити ні краплі. Можна згори, але тоді каша вихлюпнеться через край, можна збоку, але це теж точно призведе до втрат; а як черпати: рішучою рукою чи обережним доторком? Вона так глибоко поринула в уявний обід, що ледве чула шурхотіння лопат глибокопачів.

Сягнувши поля, дівчинка попрямувала до ряду безголових в'язів по той бік городу. Колись ті в'язи були гарні, але

¹ Небесний мандат (піньюнь — букв. «Воля небес») — одне з найдавніших понять китайського політизму (його широко використовують з XI ст. до н. е.), за яким панівну династію вважали наділеною «довірою Небес», а імператора — «сином Небес», що має монопольний зв'язок із Небом. Втрату Небесного мандата уявляли подією космічного значення, що супроводжується катаклізмами та чудесами (*прим. ред.*).

дівчинка згадувала їх без ностальгії. Після третього неврожаю селяни виявили, що навіть граційні в'язи можна пошмагувати й пожерти, як будь-яке живе створіння. «Оце варто запам'ятати», — подумала дівчинка. Від кореня в'яза трохи нудило, бо його бура терпкість не зникала навіть після шести виварювань і пекла щоки зсередини на згадку, що ти поїла. Або ще краще: можна змішати в'язове борошно з водою й соломною-січкою, наліпити коржиків і спекти на малому вогні. Але все, що можна було з'їсти у в'язах, уже давно поїли, й тепер вони цікавили сільських дітлахів лише як прихисток мишей, коників та інших ласощів.

Якоїсь миті вона залишилася єдиною дівчинкою на все село, хоча й не могла вже згадати, коли саме це сталося. Знання їй муляло, дівчинка воліла про це не думати. Хай там як, нічого додумувати не треба було, бо вона й так достеменно знала, що сталося. Якщо в родині є син, донька й тільки дві жменьки їжі, то хто ж марнуватиме харч на доньку? Ну, хіба що та донька особливо корисна. Дівчинка розуміла, що користі від неї не більше, ніж від покійних дівчат. До того ж вона ще й бридка. Тож міцніше стисла губи та присіла біля пенька першого в'яза. Різниця між нею та померлими полягала тільки в тому, що вона навчилася ловити собі їжу. Здавалося б, дрібна відмінність, а такі різні долі.

І саме в ту мить хлопці, які вирвалися вперед до найкращих місць для полювання, зарепетували. Вони вгледіли здобич, і хоча зазвичай метод цей не давав плодів, пробували вигнати дичину, тицяючи в нору й калатаючи палицями. Дівчинка скористалася тим, що увага інших зосередилася на цьому, й тихцем витягла власні сільця зі схованки. Руки в неї завжди були вправні: тоді, коли такі речі ще цінували, всі вихваляли її плетені кошики. А тепер у її плетені сільця потрапила

здобич усім на заздрість: ящірка завдовжки як її рука від долоні до ліктя. Від цього видовиська дівчинка й думати забула про кашу. Вона лупнула ящірку головою об камінь і затисла між колін, перевіряючи інші пастки. Завмерла, побачивши кількох коників. У неї аж слинка потекла від думки про той хрусткий горіховий смак, але вона стрималася, зав'язала коників у хусточку й поклала в кишеню на потім.

Знову розставивши сільця, дівчинка випросталася. Над дорогою через пагорби за селом здійснювався стовп золотистого пилу. Солдати у шкіряних обладунках темною рікою плинули крізь куряву на південь під лазурними стягами Небесного мандата, що належав панівній монгольській династії. Усі на рівнинах над річкою Хвайхе впізнавали військо князя Хенані, монгольського аристократа, який придушував селянські повстання, що раз у раз спалахували в регіоні протягом часу вдвічі довшого, ніж дівчинка жила на світі. Військо князя йшло на південь щоосені, щоб щовесни повернутися в рідні гарнізони на півночі Хенані, — за ним календар можна було звир'яти. Військо ніколи не підходило до Джонлі ближче, ніж зараз, та й ніхто із селян не наближався до солдатів. Сонце спалахувало й виблискувало на металевих деталях солдатських обладунків, тож темна ріка мінілася, повзучи бурим схилом. Це видовисько було настільки відірваним від життя дівчинки, що й реальність його видавалася дуже умовною, наче того журливого поклику гусей, що летять десь високо над головою.

Голодна й виснажена сонцем дівчинка втратила до солдатів інтерес. Вона стиснула свою ящірку й рушила додому.

* * *

Опівдні дівчинка пішла з відром на коромислі до криниці й, доки повернулася, вся спітніла. Відро важчало що не

день — води меншало, вохристої багнуки на дні більшало. Земля обділила їх їжею, але тепер сама просилася в рот — скреготів пісок на зубах. Дівчинці згадалося, як дехто із селян пробував їсти коржики з багна. Її огорнуло співчуття. Чого не зробиш, аби пригасити біль у голодному шлунку. Може, інші теж спробували б, ось тільки в тих перших відчайдухів порозпухали ноги й животи, а тоді вони перемерли. Решта селян засвоїла науку.

Родина Джу жила в дерев'яній хаті на одну світлицю, збудованій іще в ті часи, коли дерев тут було більше. Багато води сплигло відтоді: дівчинка не пам'ятала тих часів. За чотири роки посухи дощаті стіни порозсихалися, і вітер всередині гуляв так само вільно, як і назовні. Дощу вже давно не було, тож хоча б підтоплення не боялися. Раніше в хатині мешкала велика сім'я: діди-баби, тато з мамою, семеро дітей. Але з кожним роком посухи родина меншала, аж доки їх лишилося тільки троє: дівчинка, на рік старший за неї брат Джу Чонба та батько. Чонба змалечку був мазунчиком цілої родини: він народився восьмим хлопчиком з їхнього покоління рідних і двоюрідних братів, а отже, мав вирости щасливчиком. Тепер, коли з них усіх вижив тільки він, стало ясно, що Небеса йому таки усміхаються.

Дівчинка віднесла відро назад на кухню. У шатрі без стін була тільки вутла поличка й гак у стелі, щоб підвісити над вогнем казан. На полиці стояв той самий казан і два глиняні горщики жовтих бобів. Кусень м'яса з душком на цвяху — ось і все, що лишилося від батькового тяглового буйвола. Дівчинка взяла той кусень і потерла стінки казана: так завжди робила мати, щоб присмачити суп. Але насправді дівчинка думала, що з таким самим успіхом можна чекати м'ясного бульйону, виварюючи сідло. Вона скинула спідницю, зав'язала

на казан і хлюпнула води з відра. Тоді зішкребла з тканини багно й одягла спідницю знову — бруднішою та вже не стане, зате хоч вода буде чиста.

Дівчинка саме розводила вогонь, коли прийшов батько. Вона придивлялася до нього з-під шатра. У нього очі як очі, ніс як ніс — нічим не прикметний. Від голоду шкіра на його обличчі напнулася так туго, що від вилиці до підборіддя, від одного кутика підборіддя до другого не було жодної зморшки. Дівчинка час від часу замислювалася: можливо, насправді батько був молодий чи бодай не дуже старий. Важко сказати.

Під пахвою батько ніс восковий гарбуз, невеликий, завбільшки з новонароджене немовля. Тьмяно-біла шкірка припала пилом, адже гарбуз майже два роки пролежав під землею. Дівчинка здивувалася, зауваживши на батьковому обличчі переляк. Раніше вона такого не бачила, але відразу зрозуміла, що це значить. Це їхній останній гарбуз.

Батько присів біля плаского пенька, на якому рубали курчат, і поклав на нього гарбуз як пожертву предкам. На мить завагався з тесаком у руці. Дівчинка розуміла, про що він думає. Розрізаний гарбуз довго не пролежить. Її огорнули змішані почуття.

На кілька прекрасних днів у них буде їжа. Закипіли сподади: бульйон на свинячих кістках, солоненький, із золотими цяточками жиру на поверхні. Кисільний м'якуш гарбуза, прозорий, як риб'яче око, солодко розповзається на зубах. Але коли вони доїдять гарбуз, лишаться самі тільки жовті боби. А після жовтих бобів не лишиться взагалі нічого.

Тюкнув тесак, і за мить батько підійшов до дівчинки. Коли він подав їй шмат гарбуза, обличчя в нього вже не було таке вразливе.

— Готуй, — різко сказав він і пішов геть.

Дівчинка почистила гарбуз і розрізала тверду білу плоть на шматочки. Вона вже й забула, як той пахне, — свічковим воском і зеленню, як квіт в'язів. На мить її схотілося запхати гарбуз собі в рот. М'якуш, насіння, навіть тверду шкірку, щоб той огорнув кожен сантиметр її язика п'яним екстазом *поїдання*. Вона різко ковтнула слину. Дівчинка знала, яка їй ціна в батькових очах, тож красти — великий ризик. Не всі дівчата померли з голоду. Вона із жалем поклала гарбуз у казан до жмені жовтих бобів. Проварила юшку, на скільки вистачило хмизу, а тоді взяла казан скрученими шматками кори й занесла в дім.

Чонба, що сидів на голій підлозі біля батька, підвів на неї погляд. У нього, на відміну від батька, обличчя було з тих, які привертають увагу: войовнича щелепа, чоло пооране, як волоський горіх. Він був такий негарний, що в душі спостерігача мимоволі пробуджувалося зацікавлення. Чонба взяв у сестри ополоник і налив супу батькові.

— Ба, їжте, будь ласка.

Після того налив собі, й тільки потім — сестрі.

Зазирнувши в миску, дівчинка побачила тільки боби й воду. Безмовно поглянула на брата. Той уже їв і нічого не помітив.

Вона дивилася, як він кидає собі в рот кусні гарбуза. На обличчі в нього не було жорстокості, тільки сліпе задоволення: таке буває в людей, яких цікавлять тільки вони самі. Дівчинка розуміла, що батьки й сини задають лад у родині, а родина — лад у всесвіті; хай би про що мріяла, вона насправді не сподівалася, що їй дозволять скуштувати гарбуза. Але її однаково вжалила образа. Вона скуштувала ложку юшки. Гаряча рідина прокладала собі шлях і пекла жариною.

Чонба промовив із напханим ротом:

— Ба, ми сьогодні мало щура не вполювали, тільки він утік.

Дівчинка згадала, як хлопці калатали по пеньку, й з осудом подумала: і близько не вполювали.

Увага Чонба перекинулася на неї, але якщо він сподівався, що сестра щось додасть, то його очікування були марні. За мить він сказав прямо:

— Я знаю, що ти щось уполювала. Віддай.

Не зводячи очей з миски, дівчинка намацала в кишені згорток з кониками — він досі сіпався. Віддала його. Жарини розгорілися дужче.

— І це все, нікчемне дівчисько?

Вона підвела очі так різко, що він аж скривився. Брат тільки недавно почав називати її нікчемним дівчиськом — услід за батьком. Серце її стислося, як кулак. Вона дозволила собі метнутися думками до ящірки, схованої на кухні. Вона висушить м'ясо і потай їстиме сама. І їй цього вистачить. Інакше не можна.

Доїдали мовчки. Доки дівчинка облизувала дочиста свою миску, батько поклав на грубе родинне святилище дві гарбузові насінини: одну для предків, другу — щоб не гнівалися мандрівні голодні духи, що не лишили власних нащадків, які їх згадували б.

За мить батько підвівся із шанобливого уклону перед святилищем. Повернувся до дітей і сказав з тихою люттю:

— Одного дня, і то скоро, наші предки втрутяться і покладуть край нашим стражданням. Так і буде.

Дівчинка знала, що він не помиляється. Він старший, більше знає. Але коли вона намагалась уявити майбутнє, нічого в неї не виходило. В її уяві не знаходилося нічого на зміну безформним і незмінним дням голоду. Дівчинка чіплялася за